

ISSN 2415-8208

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ГРАМАТИЧНІ СТУДІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 3

Вінниця
ДонНУ імені Василя Стуса
2017

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

*80-річчю Донецького національного
університету імені Василя Стуса присвячено*

ГРАМАТИЧНІ СТУДІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 3

Вінниця ДонНУ імені Василя Стуса 2017

УДК 81'36(082)
ББК Ш102я43
Г-76

Редакційна колегія:

Іван Вихованець, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Україна);
Анатолій Загнітко, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Україна) (науковий редактор); Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор (Україна); Віктор Бріцин, доктор філологічних наук, професор (Україна); Анатолій Мойсієнко, доктор філологічних наук, професор (Україна);
Олена Левченко, доктор філологічних наук, професор (Україна); Михайло Вінтонів, доктор філологічних наук, професор (Україна); Галина Лукаш, доктор філологічних наук, професор (Україна); Юрій Прадід, доктор філологічних наук, професор (Україна); Майя Всеволодова, доктор філологічних наук, професор (Росія); Олексій Кретов, доктор філологічних наук, професор (Росія); Марія Конюшкевич, доктор філологічних наук, професор (Білорусь); Чеслав Ляхур, доктор філологічних наук, професор (Польща); Людмила Попович, доктор філологічних наук, професор (Сербія); Ілля Данилюк, кандидат філологічних наук, доцент (Україна); Наталія Овчаренко, кандидат філологічних наук, доцент (Україна); Інна Аксьонова, аспірант (технічний секретар) (Україна); Ганна Ситар, кандидат філологічних наук, доцент (відповідальний секретар) (Україна).

Рецензенти:

СТИШОВ Олександр, доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Ковалевська Тетяна, доктор філологічних наук, професор (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова);

Струганець Любов, доктор філологічних наук, професор (Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка).

Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серії КВ № 22547-12447 ПР від 28.02.2017 року.

Засновник: Донецький національний університет імені Василя Стуса МОН України.

Затверджено до друку вченою радою Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 5 від 31.03.2017 р.).

Електронна версія збірника доступна на сайті Донецького національного університету імені Василя Стуса за адресою www.donpu.edu.ua та на Лінгвістичному порталі за адресою www.mova.dn.ua

Граматичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса; Г 76 наук. ред. А. П. Загнітко. – Вінниця : ДонПУ імені Василя Стуса, 2017. – Вип. 3. – 149 с.

ISSN 2415-8208

Розглянуто актуальні проблеми теорії мови, з'ясовано напрями еволюції морфологічних і синтаксичних категорій, а також їхні функційні вияви в тексті, встановлено особливості семантики фразеологічних і лексичних одиниць, схарактеризовано словотвірні категорії і процеси в українській мові, висвітлено напрями ономастичних досліджень, простежено особливості говорів української мови.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів-філологів.

© Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2017
© Автори статей, 2017

ЗМІСТ

Загнітко Анатолій	Вступ	5
РОЗДІЛ I	Теорія мови	7
Кураш Сергей	<i>Метафора</i> как объект изучения лингвометафорологии: состояние и перспективы	7
Радчук Ольга	Деривационный супплетивизм как проявление нарушения симметрии в языковой системе	12
РОЗДІЛ II	Актуальні проблеми граматики	17
Городенська Катерина	Грамотичний стандарт української літературної мови і сучасна практика	17
Желязкова Вікторія	Частиномовна кваліфікація індексальних знаків у романі В. Шкляра «Чорний ворон»	22
Загнітко Анатолій	Грамотичні концепції давального Юрія Шевельова і Євгена Тимченка: теоретико-прикладні студії	25
Кокора Мар'яна	Функціонально-семантичний потенціал вокативних речень в українських байках XIX ст.	35
Колібаба Лариса	Функціонально-стильові вияви актуалізованих сполучників в українській літературній мові початку XXI сторіччя	39
Лучик Алла	Явища аглютинації у системі службових слів	43
Попович Людмила	Про взаємодію дієслівних категорій та часові форми в українській мові	47
Пчелінцева Олена	Тип межі і номіналізація дієслів в українській, російській і польській мовах	58
Труб Володимир	Про гендерні властивості деяких частин мови	61
Фурса Валентина	Проблема невідмінюваних прикметників у сучасному мовознавстві	67
РОЗДІЛ III	Функційна семантика лексичних і фразеологічних одиниць	70
Близнюк Катерина	Аналіз опозицій як метод дослідження лексичної семантики	70
Ляшчынская Вольга	Фразеалагізми з кампанентам-найменнем віду адзення ў фразеалагічнай карціне свету беларусаў	74
РОЗДІЛ IV	Словотвір: напрями, аспекти дослідження	80
Грещук Василь	Текстоорієнтована актуалізація дериваційних морфем	80
Олексенко Олена	Тенденції в інновативному дієслівному словотворенні української мови	87
РОЗДІЛ V	Проблеми лінгвістики тексту, дискурсології, дискурс-аналізу	91
Беценко Тетяна	Концептуальне слово як компонент текстово-образної універсалії фольклорного дискурсу	91
Горбач Олена	Комічна і сатирична інтенція прецедентних власних імен у сучасному сатирично-гумористичному дискурсі	95
Микитюк Оксана	Метафорика тексту «Дух нашої давнини» Дмитра Донцова	99
Міщинська Ірина	Особливості застосування професійного жаргону в бізнес-дискурсі	103
Олексенко Володимир	Структурно-семантична організація рекламного тексту	106
РОЗДІЛ VI	Лінгвогеографія та ономастика: актуальні підходи, категорії та аспекти	114
Антонюк Олена	Репрезентація концепту «жінка» у прізвиськовій номінації (на матеріалі антропонімії Донеччини)	114
Грещук Валентина	Діалектизм «плай» у словнику «Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові»	119
Кравченко Елла	Зіставний аналіз віршованих текстів: <i>поетонім ↔ поетонімосфера → текст</i>	122
Поповський Анатолій	Односкладові українські прізвища	128
Скоробогатова Елена	Исследование имплицосферы морфологических категорий как задача современной лингвопоэтики	132

РОЗДІЛ VII	Методика викладання мови	136
Vovk Olena	Foreign language Acquisition: Communicative and Cognitive Paradigm	136
РОЗДІЛ VIII	Ювілеї: розповіді про відомих людей	140
Загнітко Анатолій	Знавець сучасної української термінології	140
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ		144
THE CONTENTS		146
СОДЕРЖАНИЕ		148

Гуцульські говірки 1997: Гуцульські говірки. Короткий словник / Відп. ред. Я.Закревська. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – 232 с.

ЕСУМ 2003: Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол.: О.С.Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка. – 2003. – Т.4. – 656 с.

Негрич 2008: Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови / Микола Негрич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.

Словник 2005: Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005 – 688 с.

Словник 1975: Словник української мови: в 11 т. – Т.VI. – К.: Наук. думка, 1975. – С.832.

Хобзей 2013: Хобзей Н. Гуцульські світи. Лексикон / Наталя Хобзей, Тетяна Ястремська, Оксана Сімович, Ганна Дидик-Меуш. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. – 668 с.

Janów 2001: Janów Jan. Słownik huculski / Jan Janów / Opracował i przygotował do druku Janusz Rieger. – Kraków: Wydawnictwo naukowe DWN, 2001. – 294 s.

Грещук Валентина

Диалектизм «плай» в словаре “Гуцульская диалектная лексика в украинской художественной речи”

В статті проаналізовані семантико-функціональні особливості гуцульського лексического діалектизму плай в українській художественній мові. На основі лексикографічної розробки діалектизму плай в словаре “Гуцульская диалектная лексика в украинской художественной речи” охарактеризовані його лексико-семантична структура і образні функції в мові української художественної літератури.

Ключевые слова: диалектизм, плай, словарь “Гуцульская диалектная лексика в украинской художественной речи”, лексико-семантичний варіант, значення слова.

Greshchuk Valentyna

Dialecticism «play» in dictionary "Hutsul Dialect Vocabulary in the Ukrainian Belletristic Language"

The article analyzes the semantic and functional features of hutsul lexical dialecticism play (pathway) and its derivatives in the Ukrainian belletristic language. Based on lexicographical study of dialecticism play (pathway) in dictionary "Hutsul Dialect Vocabulary in the Ukrainian Belletristic Language" its lexical-semantic structure and function has been characterized in the language of Ukrainian belletristic literature.

Key words: dialecticism, play (pathway), article in the dictionary, dictionary "Hutsul Dialect Vocabulary in the Ukrainian Belletristic Language", lexical-semantic variant, meaning of the word.

Надійшла до редакції 27 грудня 2016 року.

Елла Кравченко

УДК 81'373.2

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТІВ: ПОЕТОНІМ ↔ ПОЕТОНІМОСФЕРА → ТЕКСТ

На підставі зіставного дослідження проведено аналіз поетонімосфери віршованих текстів одно- і різносистемних мов. З'ясовано образотвірні, текстотвірні та інтерпретативні потенції поетоніма – поетонімосфери в поетичних текстах зі спільною (подібною) тематикою, ідейно-художньою настановою тощо. Виявлено універсалії поетонімології, сконцентровані у межах: 1) онім – поетонімосфера, 2) онім – текст, 3) поетонімосфера – текст.

Ключові слова: відношення, зв'язок, макросистема, мікросистема, надсистема, опозиція, поетика, поетонім, поетонімосфера, текстотворення.

Протягом останніх десятиріч поетонімологія зміцнила свої позиції серед гуманітарних дисциплін завдяки дослідженню образотвірних і текстотвірних потенцій власного імені (ВІ). Розв'язуванням проблеми функціонування імені в художньому тексті активно займалися українські та зарубіжні науковці: Л.О. Белей, В. Бланар, Ж. Бормане, А. Вілконь, А. Галковський, І. Герус-Тарнавецька, З.П. Жаплова, В.М. Калінкін, Ю.О. Карпенко, М. Кнаппова, Т.І. Крупеньова, В.М. Михайлов, І.В. Немировська, В.Е. Сталтмане, Г.А. Силаєва, О.В. Суперанська, В.І. Супрун, І.І. Турута, А.А. Фомін, Л.Ф. Фоміна, О.І. Фоякова, С.Є. Шаталов та ін.

Праці представників Одеської, Донецької, Ужгородської та інших відомих і потужних ономастичних шкіл України засвідчують, що ономастика художньої літератури стрімко розширила межі метамови, методів дослідження, модусів пізнання, проте не знайшла однастайності в поглядах на поняттєво-термінологічний апарат і сутність імені художнього твору. Позиція Л.О. Белей, висловлена в монографії «Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії», дозволяє з'ясувати чільні ідеї Ужгородської ономастичної школи: «сучасний стан української літературно-художньої антропоніміки виявляє гостру потребу збору, систематизації численних українських літературно-художніх антропонімів, різнобічного вивчення їх функціонально-стилістичних можливостей, виявлення загального та індивідуального в принципах номінації персонажів, з'ясуванні ролі літературно-художньої антропонімії у процесі становлення національної

антропосистеми та національної літературної мови» [Белей 2002: 3]. Приблизно в той самий час (у 2001 р.) Ю.О. Карпенко констатував, що без аналізу власних імен, «центральної вузлів» художнього твору, «справжнє розуміння тексту, його глибинних, підтекстових змістових шарів просто неможливе» (цит. за: [Приймак 2015: 605]), а трохи пізніше заявив про «спільність напрямків та інтересів» Донецької та Одеської ономастичних шкіл [Карпенко 2012: 109]. Отже, обидві наукові студії зосереджують увагу на проблемі значення власного імені (та сукупності ВІ) для ідеї художнього тексту, тоді як Ужгородську ономастичну школу цікавить не менш важливе питання «життя» літературного імені після «виходу» в широкий культурний простір, а саме його роль у розвитку національної мови.

Наявні літературно-ономастичні праці доводять дефіцит досліджень, звернених до загальної проблеми еволюції імені в тексті та ширше – співдіяльності *імені – тексту*. Усвідомлення ролі власного імені як домінуючого засобу образності – правильний шлях до розвитку єдиної теоретико-методологічної бази поетонімології. Суть поетоніма відображає інтерпретація зв'язків і відношень досліджуваної одиниці з іншими складниками системи найменувань і художнім дискурсом загалом. Ідея власного імені виявляється після зосередження навколо нього елементів поетонімосфери, всіх необхідних і достатніх контекстів, виділених з конкретного твору і глобального культурного контексту, через проникнення у відношення та зв'язки між ними. Ідея поетонімосфери як багаторівневої системи ВІ, організованої за законами певного тексту, виявляється шляхом систематизації елементів (поетонімів), що має виходити з ідейно-художньої концепції твору.

Пріоритетним напрямком поетонімології повинно стати зіставне дослідження ВІ, що функціонують у творах зі спільною чи подібною тематикою, ідейно-художньою настановою тощо, якому присвячена пропонована стаття. На першому етапі доцільно дослідити поетонімосферу кожного аналізованого тексту, що дозволить визначити функційно-семантичне навантаження поетонімів і онімних угруповань, отже, з'ясувати співдіяльність пропріальних елементів з іншими засобами. Результативність поетонімологічного аналізу на цьому етапі є надзвичайно високою, оскільки через висвітлення преференцій щодо вибору засобів образності, дослідження процесу текстотворення і специфіки оформлення змісту об'єктивується індивідуально-авторська картина світу. На другому етапі уможливується виокремлення, сортування і трактування спільних і відмінних ознак порівнюваних творів, зумовлених взаємообміном *поетонім ↔ текст*. Метою всебічного аналізу, здійсненого у нашому дослідженні, є експлікування універсалій, що доводять ідею текстотворення через сумісне прирощення смислів *оніма – тексту*.

Спільна тема аналізованих поетичних текстів – діалог творця з літературним попередником, який ведуть Е. Паунд («*A Pact*», 1916), В. Маяковський («Юбилейное», 1924) і Б.-І. Антонич («Вишні», 1935) – національні поети, чия творчість загальновідома і визнана класичною в англо-, російсько- та українськомовній літературі ХХ століття.

Співрозмовник Е. Паунд – реформатор американської поезії В. Вітмен. Ім'я *Walt Whitman*, єдине на весь текст (дев'ятирядкова строфа), утворює ключову опозицію *I* (Е. Паунд) – *Walt Whitman*, яка частково роз'яснює вибір заголовка «*A Pact*». Залучення енциклопедичної інформації дозволяє відстежити ставлення Е. Паунда до поетичної творчості попередника. Я. Пробштейн робить висновок, що В. Вітмен для молодого Е. Паунда був втіленням Америки. Самозамилування і грубість В. Вітмена здавалися поетові-послідовнику нестерпними, але голос його був «голосом переможця, який <...> досяг мети і завдання своє виконав» [Пробштейн 2015].

Вірш «*A Pact*» – беззаперечне свідчення впливу В. Вітмена на поезію Е. Паунда. Визнанню творчості поета передують: 1) конфронтація та відкидання: *I have detested you long enough*; 2) зміна ставлення, пов'язана з дорослішанням і змужнінням: *I come to you as a grown child / Who has had a pig-headed father; / I am old enough now to make friends* [Pound 1954: 115] (опозицію увиразнюють *child – father* з позитивною – негативною оцінкою).

Згода визнати *Walt Whitman* впливає із спорідненості творчого методу. За поетом-попередником закріплено роль новатора в розвитку американської поезії: *It was you that broke the new wood*, але приймаючи нові поетичні закони *father*, Е. Паунд вважає свою місію найважливішою: *Now is a time for carving* [Pound 1954: 115]. Його інновації полягають у з'єднанні «неприборканої енергії вільного вірша з відточеністю слова і ритму», тобто з ідеалом «поезії як скульптури» [Witemeyer 1969: 135].

У фіналі опозиція *I – Walt Whitman* і домінування *I* анулюються (*I make a pact with you, Walt Whitman* [Pound 1954: 116]), натомість з'являється примирене *We* з архісеєю «спорідненість творчих принципів» (*We have one sap and one root*) і шаноблива пропозиція: *Let there be commerce between us* [Pound 1954: 116]. Отже, в процесі текстотворення суперник (*I*) перетворюється на друга, послідовника, а в певному сенсі на alter ego *Walt Whitman*. Таке трактування аргументовано словами Е. Паунда, який відкрито визнає вплив і навіть отожднює себе з В. Вітменом, надаючи «духовному батькові» перевагу на ціннісній шкалі: «Подумки я *Волт Вітмен*, який навчився носити комірць і сорочку (...). Сам я з радістю приховав би свої стосунки з духовним батьком і вихвалявся б геніальнішими попередниками – Данте, Шекспіром, Феокритом, Війоном, але родовід трохи важко встановити. Кажучи відверто, Уїтмен для моєї вітчизни... – те ж, що Данте для Італії, а я в кращому випадку можу лише боротися за відродження в Америці втраченої або тимчасово втраченої краси, істини, доблесті, слави Греції, Італії, Англії та всього іншого» [Pound 1954: 116]. Сподівання на *commerce* «спілкування», «стосунки» і *pact* «договір», «угоду», передане заголовком, знаменує примирення поетів.

Вірш В. Маяковського «Юбилейное», присвячений О.С. Пушкіну, засвідчує нестале відношення до творчості найвеличнішого російського поета, реконструйоване з урахуванням публічних виступів В. Маяковського проти культурної спадщини. Як відомо, у першому маніфесті футуризму (1912)

В. Маяковський, В. Хлебніков, Д. Бурлюк і О. Кручених проголосили: «Скинути Пушкіна, Достоевського і Толстого та ін. з Пароплаву Сучасності» [Оксенов 1937: 285]. Залишивши проблему еволюції відношення В. Маяковського до О.С. Пушкіна за межами дослідження, зосередимося на трактуванні образу поета в «Юбилейном», коли автор вже відрікся від ідеї знецінення класиків. В «Юбилейном» з'ясовані такі питання: ставлення В. Маяковського до О.С. Пушкіна, спадкоємність поетичних культур, участь В. Маяковського в літературному процесі [Оксенов 1937: 298]. Цілісне осягнення творчої особистості поетів і подана «крізь призму» О.С. Пушкіна самооцінка В. Маяковського розпізнаються лише після ретельного аналізу поетонімосфери.

«Юбилейное» побудовано у формі товариської бесіди на літературно-злободенні теми, призначеної підняти О.С. Пушкіна і В. Маяковського на недосяжну висоту. Опозицію *Я (Маяковский) – Пушкин* вміщено в часопростір *Страны Советов* (надсистема включає топоніми і прагматоніми *Тверской бульвар, «Коопсах», ВЦИК, Леф*), що збігається з реальністю *Маяковского*, але є ірреальним для *Пушкина*, і започатковується шанобливо-ввічливим рекомендаванням поета попередників: *Александр Сергеевич, / разрешите представиться. / Маяковский* [Маяковский 1968: 215]. Схожість парадигми номінувань ліричних персонажів відображає позицію В. Маяковського: *Я – гідний спадкоємець Пушкина*. Пор.:

Пушкін

Пушкин

Александр Сергеевич (2), Александр Сергееч

дорогой

вы на **Пе**

африканец²

арап

невольник чести³

соредактор по Лефу⁴.

Маяковський

Маяковский

дорогой Владим Владимыч¹

я на **Эм**

Варіанти парадигми *ВІ Пушкин* впорядковано так: 1) номінації, пов'язані з родословною поета (*африканец, арап*); 2) перифраза *невольник чести*, запозичена з поезії М.Ю. Лермонтова «Смерть поета» (*Погиб поэт! – невольник чести...*); 3) онімно-апелятивний комплекс на позначення вигаданого майбутнього для «ожилого» *Пушкина (соредактор по Лефу)*; 4) номінації тотожної структури (називання за прізвиськом, ім'ям по батькові, криптонім, звертання на ім'я). Останнє угруповання найчіткіше витлумачує позицію В. Маяковського: розмова з великим поетом ведеться «на рівних». Ліричний герой присвоює собі виключне право перебувати поряд з *Пушкиным: После смерти / нам / стоят почти что рядом: / вы на Пе, / а я / на ЭМ* [Маяковский 1968: 219]. Рівноцінність доведена спільністю поглядів на поетичне мовлення – сильне, точне, лаконічне, «звільнене від умовних прикрас» [Оксенов 1937: 301]. Солідарність позицій, актуалізована контактом *ви (Пушкин) – я (Маяковский)* або об'єднувальним і виразнішим займенником *ми*, дає обом поетам «квиток у вічність»: *Только жабры рифм / топырят учащенно / у таких, как мы, / на поэтическом песке; **Нами** лирика / в штыки / неоднократно атакована, / ищем речи / точной / и нагой* [Маяковский 1968: 217]; *У меня, / да и у вас, / в запасе вечность* [Маяковский 1968: 215].

Онімний матеріал сконцентровано двома домінантами, кожна з яких організовує макросистему. Макросистема 'оточення *Пушкина*' містить «знакові» *ВІ*, які впорядковано за ознакою реальність / вигаданість. До першої мікросистеми відноситься ім'я вбивці Пушкіна *Дантеса: Сукин сын Дантес!*⁵ / *Великосветский шкода*. Відношення протилежності *Пушкин – Дантес* увиразнено перифразою *невольник чести*, що посилює в контрастному онімі архісему 'вбивця'. Негативно-презирливе ставлення В. Маяковського актуалізовано уявною ситуацією розправи над Дантесом, позбавленим майбутнього в *Стране Советов: Мы б его спросили: / – А ваши кто родители? / Чем вы занимались / до 17-го года? – / Только этого Дантеса бы и видели* [Маяковский 1968: 222].

Мікросистема поетонімів на позначення художніх об'єктів пушкінських творів схрещується з макросистемою, "очолованою" *ВІ Маяковский*. Оніми *Онегин, Татьяна* і *Ольга* репрезентують 'коло читання і естетичних уподобань' В. Маяковського, а найближчий контекст наповнює іронія, створена неточним цитуванням і умисним перекрученням «джерела»: *Как это / у вас / говаривала Ольга?.. / Да не Ольга! / из письма / Онегина к Татьяне. / – Дескать, / муж у вас / дурак / и старый мерин, / я люблю вас, / будьте обязательно моя, / я сейчас же / утром должен быть уверен, / что с вами днем увижусь я* [Маяковский 1968: 317–318]. Згадка про поему «Полтава» пов'язана з «перенесенням» *Пушкина* в *Страну Советов*, де йому вигадано нове життя і визначено програму творчості, відповідну до умов радянської дійсності. О.С. Пушкін

¹ «Айда, **Маяковский!** / *Маячь на юг!* / *Сердце / рифмами вымучь – / вот и любви пришел каюк, / дорогой Владим Владимыч*» [Маяковский 1968: 218].

² «Вы / по-моему / при жизни / – думаю – / тоже бушевали. / **Африканец!**» [Маяковский 1968: 222].

³ «Так сказать, / **невольник чести...** / пулю сражен...» [Маяковский 1968: 222].

⁴ «Были б живы – / стали бы / **по Лефу соредактор**, / Я бы / и агитки / вам доверить мог» [Маяковский 1968: 221]. *ЛЕФ* («Левый фронт искусств») – літературна група (1919–1929), очолована В. Маяковським.

⁵ Цікаво, що В. Маяковський навмисно поєднує самономінацію О.С. Пушкіна *сукин сын* (у листі до П. Вяземського з приводу закінчення «Бориса Годунова» поет пише: «Трагедия моя кончена; я перечел ее вслух, один, и бил в ладоши, и кричал, ай да Пушкин! ай да сукин сын!») з ім'ям Дантеса. Пушкінський антифразис набуває в «Юбилейном» прямого значення.

заслугує найвищою (з позиції автора) посади *соредактора по Лефу*, хоча В. Маяковський як голова творчого об'єднання висловлює побажання: *Вам теперь / пришло бы / бросить ямб картавый. / Нынче наши перья – / штык / да зубья вил, – / битвы революций / посерьезнее «Полтавы», / и любовь пограндиознее / онегинской любви* [Маяковский 1968: 221]. І.О. Оксенов слушно зауважує, що в «Юбилейном» В. Маяковський не полемізує з О.С. Пушкіним з принципових питань; вперше він «відчуває Пушкіна як свого сучасника, спорідненого за духом» [Оксенов 1937: 299]. В. Маяковський, дійсно, не спростовує велич О.С. Пушкіна, а доводить **свою** першість, відмовляючи іншим митцям слова у таланті або взагалі у статусі поета.

У макросистемі, сфокусованій на домінанту *Маяковский*, перебувають імена-образи, наділені негативними (презирливими, зневажливими) або поблажливо-позитивними характеристиками, які створюють «портрет» російської літератури, пронизаний іронією чи сарказмом. Дві мікросистеми, виокремлені за ознакою 'попередник / сучасник' *Маяковского*, стверджують провідну думку: *Чересчур / страна моя / поэтами нища* [Маяковский 1968: 219]. Пор. : 1) 'попередники': *Надсон – Между нами / – вот беда – / позатесался Надсон. / Мы попросим, / чтоб его / куда-нибудь / на Ща!; Некрасов Коля, сын покойного Алеши – <...> вот он / мужик хороший. / Этот / нам компания – / пускай стоит* [Маяковский 1968: 219–220]; 2) 'сучасники': *Дорогойчэнко, Герасимов, Кириллов, Родов – От зевоты / скулы / разворачивает аж! <...> какой / однообразный пейзаж!; Есенин – мужиковствующих свора. / Смех! / Коровою / в перчатках лаечных. / Раз слушаешь... / но это ведь из хора! / Балалаечник!; Безыменский – Так... / ничего... / морковный кофе; Асеев Колька – Этот может. / Хватка у него / моя* [Маяковский 1968: 220–221].

Першу мікросистему організує протиставлення: *Надсон* – образ-символ «уявно-громадянської, уявно-патетичної лірики» і узагальнений образ читацької аудиторії, яка канонізувала О.С. Пушкіна, відкинувши новаторство В. Маяковського [Оксенов 1937: 298–299] – *Некрасов*, уособлення істинної революційно-демократичної поезії, тобто предтеча В. Маяковського. Друга мікросистема відповідає умовам висхідної градації (прийом клімаксу). Зачинаючись рядом імен-міток беззмістовної поезії, носії яких заслуговують лише на загальну оцінку (*однообразный пейзаж*), перелік зростає (*Есенин – балалаечник, Безыменский – морковный кофе*) і завершується Ві *Асеев Колька* з позитивними конотаціями, зумовленими деякою спорідненістю з В. Маяковським – мірилом поетичної майстерності.

Два поетоніми не вписуються остаточно в жодну з макросистем. Ві *Плюшкин* і *Державин* займають проміжне положення, спричинене індивідуально-авторськими співзначеннями і втратою семи 'одичності': *Бойтесь пушкинистов. / Старомозгий Плюшкин, / перышко держа, / ползет с перержапленным. / – Тоже, мол, / у лефов / появился / Пушкин. / Вот аран! / а состязается – / с Державиным*" [Маяковский 1968: 222]. Ім'я *Плюшкина* вжито в переносному значенні, не зафіксованому словниками конотонімів. Випадом проти академічного пушкінознавства є образ *пушкиниста* – з відомою формою, негативною семантичною аурою і оцінальними семами. *Старомозгий Плюшкин* (пор. співзвуччя *Плюшкин – пушкинист*) уособлює застій, деградацію науки і сприймається як збірний тип дослідника, який спотворює трактування пушкінської спадщини. Поетонім *Державин* набуває багатозначності. По-перше, ім'я репрезентує «картину життя» О.С. Пушкіна (пор. визнання Г.Р. Державіна про те, що юний ліцеїст перевершив своїх наставників), по-друге, розвиває переносне значення, для розшифрування якого треба підключати комплексний текст.

Далі в тексті інтенсифіковано антонімічні семи 'мертвий – живий', що дооформлюють семантичну структуру поетоніма *Пушкин*, удосконалюють опозицію *Пушкин – Маяковский* і роз'яснюють ідейний зміст «Юбилейного». Оживлення *Пушкина*, очевидця й учасника звершень радянської епохи, традиційно витлумачують як оригінальний засіб звеличення поета-юбіляра. Образ «живого» *Пушкина* (втілення геніальності) постійно переривають згадки про поета «мертвого», що мають на меті виразити жалкування (*Может / я / один / действительно жалею, / что сегодня / нету вас в живых* [Маяковский 1968: 219]) і любов до життєдайної творчості, не спотвореної «сліпим» пушкінознавством (*Я люблю вас, / но живого, / а не мумию. / Навели / хрестоматийный глянец...* [Маяковский 1968: 222]). У фіналі з'являється тема пам'ятника: *На Тверском бульваре / очень к вам привыкли. / Ну, давайте, / посажу на пьедестал* [Маяковский 1968: 223], що актуалізує 'вічність' і 'монументальність' творчості О.С. Пушкіна. Показовою є заключна думка щодо воскресіння поета у віках **після смерті** (до речі, пам'ятник на Тверському бульварі було встановлено у 1880 р.). На противагу цьому В. Маяковський заслуговує на пам'ятник (безсмертя) ще **за життя**, хоча з презирством відмовляється від мертвотного визнання (*Мне бы / памятник при жизни / полагается по / чину. / Заложил бы / динамиту / – ну-ка, / дрызнь! / Ненавижу / всяческую мертвечину! / Обожаю / всяческую жизнь!* [Маяковский 1968: 223]).

Вшановуючи пам'ять О.С. Пушкіна, амбітний поет обґрунтовує заповітну думку: *Пушкин – мертвий і монументальний (посажу на пьедестал), Маяковский – живий і грандіозний*, тому першість належить йому, тоді як О.С. Пушкін посідає «почесне» друге місце. Ідея перевернення звучить під сурдинку, хоча й «опрозорюється» міркуванням *стали бы по Лефу соредактор*, прикметниками вищого ступеня порівняння: *битвы революций / посерьезнее «Полтавы», / и любовь пограндиознее / онегинской любви* та ін. Домінування В. Маяковського над О.С. Пушкіним експліковано «оточенням» ліричного героя. Серед попередників поета прізвища від *А* до *Л* є відсутніми – В. Маяковському лестить, що саме він очолює «список у вічність» (*на эМ*), *Надсон* відсувається *на Ща*, *Некрасов* слідує за *Маяковским* і передує *Пушкину (на Пе)*. Поетів-сучасників із списку виключено майже з огидою, багатьох небезпідставно. Симптоматично інше. Творчість великого класика є рівноцінною творчості п'ятдесятьох поетів-сучасників В. Маяковського: *Что ж о современниках?! / Не просчитались бы, / за вас / полсотни отдав* [Маяковский 1968: 220]. Можливо, до цього не треба було б

прискіпуватися, але вражає промайнула думка: *Хорошо у нас / в Стране Советов / <...> / Только вот / поэтов, / к сожаленью, нету – / впрочем, может, / это и не нужно* [Маяковский 1968: 223]. Підспудний зміст цього твердження – надмірне звеличення Я: порівняно з *Пушкиным* сучасні поети – посередні, позбавлені таланту, а порівняно з *Маяковским* – вони взагалі НЕ поети, та й не потрібні, адже є грандіозний і геніальний *Маяковский*. Переоцінювання власної значимості висвітлює основоположний художній метод поета – гіперболізацію. Нарощення смислів опозиції Я (*Маяковский*) – *Пушкин* відображає самооцінку ліричного героя: *Я – єдиний гідний спадкоємець О.С. Пушкіна і перевершую його*.

Вірш Б.-І. Антонича «Вишні» побудований як уподібнення творчості поетів, що перебувають у різних (як реальному, так і вигаданому) часопросторах. Зіставлення розпочато метафоричним образом, роз'яснюваним «парним» онімом: *Антонич був хрущем і жив колись на вишнях, / На вишнях тих, що їх оспівував Шевченко* [Антонич 2009: 187]. Поетична характеристика героя, злитого з природою, виникає з найвідомішої поезії класика: *Садок вишневий коло хати, / Хруці над вишнями гудуть...* [Шевченко 1971: 269]. Наслідкування шевченківського пратексту проголошено Б.І. Антоничем: «Антонич така сама частина природи, як трава, вільхи, зозулі, лисиці тощо, частина, органічно зв'язана з загальним біологічним ростом. Образ з славним уже хрущем до деякої міри має стосунок до природи. Але його зміст таки інший. Вірш «Вишні» <...> висловлює зв'язок з традицією нашої національної поезії, зокрема з шевченківською традицією. У цій традиції поет почуває себе одним дрібним тоном (малим хрущем), але зате врослим у неї глибоко й органічно, наче б сягав корінням ще шевченківських часів» [Радишевська 2008: 311].

Своєрідне переселення душі, яка **пам'ятає** дивовижне Шевченкове слово, породжує близьке світосприйняття поетів. Образ батьківщини Б.-І. Антонича, зорієнтований на традицію, символізує вірність духу українства. «Вростання» в традицію і нерозривну єдність *Шевченко – Антонич* увиразнено образами-домінантами творів класика: *Моя країно зоряна, біблійна й пишна, / Квітчаста батьківщино вишні й соловейка! / Де вечори з Євангелії, де світанки, / Де небо сонцем привало білі села, / Цвітуть натхненні вишні кучеряво й п'яно...* [Антонич 2009: 187]. Пор. : *Зеленіють по садочку / черешні та вишні* [Шевченко 1971: 31], *Соловейко в темній гаї / Сонце зустрічає* [Шевченко 1971: 176–177], *Село на нашій Україні – / Неначе писанка село; Цвітуть сади, біліють хати...* [Шевченко 1971: 275] і т. ін. Величний образ Т. Шевченка постає із словесно-звукової матерії тексту, насиченого співзвучними прізвищу лексемами. Звукосполюки *квичн* (*батьківщино*), *вин* (*вишні*), *ин* (*пишна*), *вч* (*вечори*), *вн* (*Євангелії*), *в...нк* (*світанки*, *п'яно*), *кч...в* (*кучеряво*), *кв...ч* (*квітчаста*) в тій чи тій мірі нагадують консонантний абрис *Шевченко*, отже, посилюють репутацію імені. Повтор ВІ в порівняльній конструкції: *Як за Шевченка, знову поять пісню хмелем* [Антонич 2009: 187] знаменує причетність ліричного героя до Шевченкового слова і духу. Минуле (*Шевченко*) – сучасне (*Антонич*) об'єднані любов'ю й уславленням України – природним і набутиим (успадкованим від Шевченка) почуттям поза межами часу і простору.

Зіставний аналіз поетонімів одно- і різносистемних мов дозволяє окреслити зону спільного та відмінного. Спільні ознаки засвідчують: 1) різну художню цінність ВІ в «зародковому» – завершеному тексті (ідея текстотворення: онім як «гарант» теми → осереддя ідеї); 2) значущість і пріоритетність поетонімів у створенні ідейно-змістовної образності тексту (ідея творчого імені); 3) еволюцію поетонімів, зумовлену динамічним розвитком тексту (ідея поетонімогенезу, ґрунтованого на взаємообміні смислами *ім'я – текст*); 4) обов'язкову систематизацію одиниць: онімної пари, мікросистем, макросистем, надсистем (ідея поетонімосфери); 5) наявність зв'язків і відношень (еквівалентність, включення, перетин, протилежність, протиріччя) між компонентами поетонімосфери (ідея обумовленості текстових елементів).

У художніх творах спільної тематичної спрямованості спостерігаються певні закономірності текстотворення, отже, виокремлюються більш конкретні універсалії, зумовлені взаємодією *онім ↔ текст*. До рис ізоморфізму в проаналізованих текстах («діалог митця слова з попередником») належать такі: 1) паралелізм онімних доміант з високою частотністю опозиції; 2) семи ВІ, скеровані на зіставлення «ліричний герой – літературний попередник»; 3) відношення між компонентами онімної пари, спрямовані на порівняння творчого методу, 4) текстові елементи, що відтворюють *свою – чужу* картину світу (пропріальна і непропріальна лексика, план минулого – сучасного та ін.).

Ідея художнього тексту пізнається не через схожість поетичних стратегій і тактик, пов'язаних із конструюванням поетоніма і поетонімосфери. Поетика оніма зосереджується на суто особистісних рисах твору (тексту), тобто на значущості відмінностей. На текст «А Раст» «працює» один поетонім *Walt Whitman*, який: 1) сформує опозицію *I – Walt Whitman*; 2) зреалізує семантичні відношення протилежності (конфронтація поетів), перетину (примирення, зумовлене визнанням спорідненості); 3) разом із протилежним компонентом *I* руйнує протистояння (*We have one sap and one root*); 4) оформлює ототожнення *I alter ego Walt Whitman*, що й роз'яснює домовленість (*fact*) поетів. Текст «Юбилейное» містить сукупність ВІ, впорядкованих у мікросистеми і макросистеми. Поетонімосфера має опертям діалог-згоду (*Пушкин – Маяковский*) і полеміку (*Маяковский – поети-сучасники*). Оніми-домінанти знаходяться у відношеннях перетину (тотожні онімні формули, збіг ознак, можлива співпраця та ін.). Опозиція *Маяковский – поети-сучасники* відбиває антагоністичне протистояння поет – не-поети (*Надсон, Есенин* та ін.) і не-пушкинисты (*Плюшкин*), отже, ґрунтується на відношеннях протиставлення. Дослідження взаємообміну ВІ – поетонімосфера – текст експлікує змістовно-концептуальну інформацію: *Я (Маяковський) – єдиний гідний спадкоємець Пушкіна і перевершую його*. У поезії Б.-І. Антонича вкорінено ідею єдності естетичних поглядів і світосприйняття поетів минулого (*Шевченко*) – сучасного (*Антонич*). Текст налаштовано на суміщення (злиття) картин світу поетів.

Через причетність до *чужого* слова і часу (Антонич-хрущ на вишнях, оспіваних Шевченком) конструюється ототожнення як спроба ліричного героя зрівнятися з великим національним поетом.

Отже, шляхом систематизації складників поетонімосфери, встановлення й витлумачення зв'язків і відношень між її компонентами не тільки доводиться основоположна ідея поетичного тексту, але й з'ясовується саморефлексія автора як стрижень його картини світу: Е. Паунд усвідомлює себе нащадком В. Вітмена, Б.-І. Антонич – Т. Шевченка, В. Маяковський – генієм, який перевершив О.С. Пушкіна.

Зіставний аналіз доводить, що продукування твору зумовлено взаємодією *онім* / *онімне угруповання* / *поетонімосфера – текст*, а взаємонакладання, суміщення, супряжність смислів приводить у кожному випадку до унікального результату (тексту), цілісна інтерпретація якого є перспективною метою поетонімології.

Література

Белей 2002: Белей Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Л.О. Белей. – Ужгород, 2002. – 176 с.

Карпенко 2012: Карпенко Ю.О., Фоміна Л.Ф., Зубов М.І., Калінкін В.М. Одеська ономастична школа / Ю.О. Карпенко, Л.Ф. Фоміна, М.І. Зубов та ін. // *Λογος όνομαστικη*. – Донецьк, 2012. – Вып. 4. – С. 98–112.

Оксенов 1937: Оксенов Инн. Маяковский и Пушкин / Инн. Оксенов // Пушкин. Временник Пушкинской комиссии. – М.; Л. : Изд-во Академии Наук СССР, 1937. – Вып. 3. – С. 283–311.

Приймак 2015: Приймак І.В. Антропонімікон повісті Оксани Керч «Наречений» / І.В. Приймак // Записки з ономастики : збірник наукових праць / ред. кол.: О.Ю. Карпенко (відп. ред.) [та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2015. – Вып. 18. – С. 604–609.

Пробштейн 2015: Пробштейн Я. Что сделал Уитмен? Развитие верлибра в американской поэзии: генезис, традиция, современность. К постановке вопроса. – Режим доступу: <http://literratura.org/1056-yan-probshteyn-что-sdelal-uitmen.html>

Радишевська 2008: Радишевська М., Погребенник В., Михайлюта В., Корольова Т., Трош Т., Гудзенко О. Новий довідник : Українська мова і література / М. Радишевська, В. Погребенник, В. Михайлюта та ін. – 5-е вид. – К. : Казка, 2008. – 864 с.

Pound 1954: Pound E. Selected Prose 1909–1965 / E. Pound // Ed. William Cookson. – London and New York, 1954. – P. 115–116.

Witemeyer 1969: Witemeyer H. The Poetry of Ezra Pound. Form and Renewal, 1908–1920 / H. Witemeyer. – Berkeley: U of California P, 1969.

Джерела

Антонич 2009: Антонич Б.-І. Зелена Євангелія : поезія. Драматургія, проза, статті / упоряд. передм., прим. Д.В. Павличка, художнє оформ. М.С. Пшінки, фронтиспіс О.Л. Кульчицької. – К. : Веселка, 2009. – 463 с.

Маяковский 1968: Маяковский В.В. Собрание сочинений в восьми томах / [Под ред. Л.В. Маяковской, В.В. Воронцова, А.И. Колоскова]. – М. : Правда, 1968. – Т. 1. Стихотворения. Владимир Маяковский. Облако в штанах. Флейта-позвоночник. Война и мир. Человек. Мистерия-буфф. Статьи и выступления. Письма к родным. – 463 с.

Шевченко 1971: Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г. Шевченко. – К. : Дніпро, 1971. – 583 с.

Кравченко Элла

Сопоставительный анализ стихотворных текстов: поэтоним ↔ поэтонимосфера → текст

На основе сопоставительного исследования проведен анализ поэтонимосферы стихотворных текстов одно- и разносистемных языков. Определены образотворческие, текстообразующие и интерпретативные потенции поэтонима – поэтонимосферы в поэтических текстах, объединенных общей (сходной) тематикой, идейно-художественной направленностью и под. Выявлены универсалии поэтонимологии, сконцентрированные в границах: 1) оним – поэтонимосфера, 2) оним – текст, 3) поэтонимосфера – текст.

Ключевые слова: отношение, связь, макросистема, микросистема, надсистема, оппозиция, поэтика, поэтоним, поэтонимосфера, текстообразование.

Kravchenko Ella

The comparative analysis poetic texts: poetonym ↔ poetonymosphere → text

The poetonymosphere's analysis of poetry texts in the similar system and the multiple languages was conducted on the basis of comparative study. The imaginative, the text-forming and the interpretative potential of poetonym – poetonymosphere in the poetry texts consolidating common (similar) theme, ideological and artistic orientation were determined. The poetonymology universals, concentrated in the borders: 1) onym – poetonymosphere, 2) onym – text, 3) poetonymosphere – text were identified.

Keywords: relationship, connection, macrosystem, microsystem, supersystem, opposition, poetics, poetonym, poetonymosphere, textfoundation.

Надійшла до редакції 20 грудня 2016 року.